

Honismeret és névkutatás

I. Ritkán fordul elő, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézete egy-egy tudományos mű megjelenése alkalmával szakmai bemutatót tart neves tudósok közreműködésével. Különösképpen ritka az, hogy egy ilyen ünnepélyes bemutató rendező szervei között a Magyar Nyelvtudományi Társaságon kívül szerepel még a Hazafias Népfőnt Országos Elnökségének Honismereti Bizottsága és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat is. Szokatlanok az ilyen tanácskozások, hiszen aránylag nem sok tudományos szakkönyvről mondható el, hogy létrehozásában hivatásos kutatók mellett pedagógusok, középiskolás diákok, mérnökök, papok, munkások, parasztemberek és egyéb önkéntes munkatársak is fáradhatatlan szorgalommal működtek közre.

A magyar névkutatás szakembereinek és a honismereti mozgalom tekintélyes számú munkásának lelkes együttműködését bizonyítja két nemrég megjelent névtudományi kötet: Somogy megye földrajzi nevei (Szerkesztette Papp László és Végh József); valamint *Ördög Ferenc: Személynévviszsgálatok Göcsej és Hetes területén c.* munkája. Mindkét könyvet 1974. április 25-én mutatták be az említett intézmények az MTA felolvasó termében, különféle szakterületek, a néprajz-, a történettudomány, a földrajz stb. képviselőinek és egyéb érdeklődőknek.

Köpeczi Béla, az MTA főtítkára megnyitó beszédében röviden áttekintette a hazai földrajzinév-kutatás helyzetét. A XIX. századi gyűjtésekről szólva elmondta, hogy ebben a korszakban inkább a történeti helynévanyagot tartották fontosnak, a korabeli tudósok érdeklődése jórészt csak a névfejtésre, a nevek etimológiájának felderítésére irányult. Hatósági segédlettel sokoldalú anyagot gyűjtött össze 1862–65 között Pesty Frigyes történettudós, aki az akkori Magyarország minden egyes községébe kérdőívet küldött ki a dűlőnevek és a hozzájuk kapcsolódó ismeretek feljegyzése érdekében. Az adminisztratív, kérdőíves módszer sajátjaiból következően azonban nem alakult ki személyes kapcsolat a gyűjtők és a központi irányítás között, emiatt az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött anyag hiányos, a fejegyzésmód következtelen, a gyűjtemény nem teljes értékű. Egyes községekben csak felületesen töltötték ki a kérdőíveket, nem fordítottak gondot a hivatalos kataszteri nevek és a népi nevek megkülönböztetésére. Csak jóval később, Jankó János, Csűrű Bálint, Szabó T. Attila, Benkő Lóránd, Lőrincze Lajos, Kázmér Miklós és Inczei Géza munkássága nyomán alakult ki a helynévgyűjtés korszerű módszere, az ő eredményeikre támaszkodva fogtak hozzá elsőként Zala megyében — az 1960-as évek elején — egy egész megye teljes anyagát tartalmazó földrajzinév-kötet elkészítéséhez.

A zalai kezdeményezésből azóta országos mozgalom lett. 1967-ben Szabolcs-Szatmár megye adta ki a baktalórántházi járás földrajzi neveit, 1969-ben pedig Heves megye az egri járásét. 1974-ben megjelent Somogy megye teljes névanaga. Az említett köteteken kívül befejeződött már a gyűjtés Vas, Győr-Sopron és Tolna megyében, valamint Csongrád megye nagyobbik részén.

A munka sürgősségét Köpeczi Béla az alábbiakkal indokolta:

„Szocialista építőmunkánk, a nagyüzemi mezőgazdaság kialakítása, üzemek, gyárak létesítése, mezőgazdasági termelőmunkánk nagy arányú gépesítése megváltoztatják a táj arculatát. Egybeszántódtak a szűk paraszti parcellák, a nagy táblákon nincs szükség a tájékozódást szolgáló földrajzi nevek egy részére, ezért ezek lassan feledésbe merülnek... A népi építéset nevezetesebb emlékeinek megóvása, illetőleg számbavétele mellett egyik legsürgősebb feladatunk ma a földrajzi nevek feljegyzése, hiszen — ahogy mondani szokták — már nemcsak a tizenkettedik, hanem a huszonegyedik óra is elűtött.”

A névgyűjtemény tudományos értékéről pedig így szól: „A somogyi kötet tudományos adattár, kincsebányója lesz a néprajz, a nyelvtudomány, a település- és művelődéstörténet kutatóinak, de sok érdekes adatot nyújt más érdeklődőknek is.”

Hasonló szavakkal méltatta Köpeczi Béla a másik bemutatott névgyűjteményt; Ördög Ferenc mintegy 50 ezer személynevet tartalmazó göcseji és hetési névtárát és tudományos feldolgozását is. Ennek a könyvnek a létrehozásában Zala megye anyagi támogatása mellett jelentős szerepe volt a társadalmi segítőknek is.

Bárczi Géza akadémikus meleg hangú üdvözlő szavai után *Szűcs Istvánné*, a KISZ Központi Bizottságának titkára köszöntötte a tanácskozás résztvevőit és gratulált az eredményes, színvonalas munkához. Nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy a honismereti munka keretében pedagógusok és diákok együttesen tevékenykedhetnek községük helynévanyagának összegyűjtésén. A somogyi kötetet lapozva igen sok diák nevét találjuk a gyűjtők között, olyanokét, akik érdeklődnek városuk és községük múltja iránt, s részt akarnak venni a néphagyományok megmentésében. Ennek a munkának különösen nagy a nevelőereje, hiszen a diákok tevékenysége a szülőföld, a haza alaposabb megismerését szolgálja, elmélyíti hazaszeretetüket és a valódi értékek iránti ragaszkodásukat. A néphagyományok gyűjtése szerves része a Kommunista Ifjúsági Szövetség által támogatott honismereti mozgalomnak. Nem azért, mert napjainkban divatosá vált a régiségek gyűjtése, hanem mert a KISZ is felismerte és magáénak vallja e mozgalomban rejlő nevelési lehetőségek politikai szükségességét. Jó lenne, ha ezáltal minél több fiatal döbbenne rá a természetes dolgok egyszerűségére, hasznosságára és szépségére.

Ugy vélem, hogy *Szűcs Istvánné*nek ez a határozott politikai koncepciót tartalmazó felszólalása nemcsak az eddigi eredmények összefoglalása volt, hanem a honismereti mozgalom további feladatainak a kijelölése is. Különösen figyelemre méltó az, hogy kiemelt jelentőséget tulajdonított az ifjúság aktivitásának, a kihaló szellemi értékek — köztük a földrajzi nevek — megmentésében való részvételének. Számunkra azért is lényeges ez, mert hiszen a jövő pedagógusai, tudósai is ebből az ifjúságból kerülnek majd ki és egyáltalában nem közömbös, hogy milyen az indításuk, milyen szakmai és politikai ösztönzést kapnak érdeklődési körük kibontakozásának kezdeti szakaszában.

Az elhangzott köszöntésekre a két érdekelt megye képviselője válaszolt. *Kocsis László*, a Somogy megyei Tanács elnökhelyettese röviden felvázolta azokat az erőfeszítéseket, amelyeket Somogyban a tudományos kutatómunka támogatása érdekében kifejtettek. Megyénk nem tudta máról holnapra teljesen felszámolni a múlt örökségét, a kulturális és gazdasági elmaradottságot. Ennek ellenére a termelőszövetkezetek megerősödése és a 60-as években megindult nagyarányú ipartelepítés kedvező gazdasági alapot teremtett a szellemi értékek ápolására és terjesztésére, a tudományos kutatómunka támogatására is. Így kezdődhetett el *Várkonyi Imre* és *Király Lajos* irányításával a somogyi földrajzi nevek összegyűjtése, majd később az MTA Nyelvtudományi Intézetének aktív bekapcsolásával az anyagot közzétéveó kutatógárda megszervezése és a kötet megjelentetése.

Újvári Sándor, Zala megye Tanácsának elnöke azokról a feladatokról szólt, amelyek a nagy urbanus hagyományokkal nem rendelkező Zala megyére hárulnak a népi hagyományok megőrzésében. Szép példája ennek a zalaegerszegi falumúzeumi, a tíz évvel ezelőtt megjelent földrajzinév-kötet és Ördög Ferencnek most bemutatott könyve is. Sajátos történeti fejlődés folytán Göcsej és Hetés vidékén kevésbé pusztított a török veszedelem és a kuruc-labanc háború, s az itt élő lakosság ma is őrzi a honfoglaló magyarság nyelvi örökségét. Ennek a megővására vállalkozott Ördög Ferenc, aki a megye anyagi támogatásával a földrajzinév-gyűjteményekhez hasonló értékű névtani munkát tett le a tudomány asztalára. A régebbi idők Zalából származó nyelvészeinek példája is kötelezi a mai vezetőséget, hogy támogassa a megyéjükhez kapcsolódó nyelvészeti kutatásokat. Megemlítette *Plandler Ferencet*, aki már 1832-ben írt a göcseji nyelvjárásról, valamint az orosznyvi származású *Kertész Manót* és a nemrég elhunyt *Pais Dezsőt*, akik ugyancsak szívükön viselték a szülőföld, Zalaegerszeg nyelvi múltját és jelenét.

Az ünnepi ülés második részében *Benkő Lóránd* a nyelv-tudomány, *Györffy György* és *Vörös Károly* a történettudomány, *Balassa Iván* a néprajz, *Mélykúti Mihály* pedig a kartográfia szempontjából értékelte a Somogy megyei kötetet, majd utána *Papp László* szólt a göcseji és hetési személynévtár névtudományi jelentőségéről. (Ezek a tudományos előadások szakfolyóiratban jelennek meg, ezért a tartalmi ismertetésüket most mellőzzük.) Az első nap programján szerepelt még az újabb magyar földrajzinév-gyűjtemények külföldi visszhangjának ismertetése, amelynek során tekintélyes külföldi tudósok véleménye hangzott el a hazánkban folyó névtani kutatásokról. *Végh József* a somogyi kötet munkatársainak nevében válaszolt az elhangzott üdvözlésekre és a tudományos értékelésekre, majd *Imre Samu*, a Nyelvtudományi Intézet megbízott igazgatója zárszavával végetért az első napi tanácskozás. Imre Samu elsősorban annak jelentőségét hangsúlyozta, hogy ezek az imponáns

kötetek „nem hivatásos kutatóhelyeken, főoglalkozású kutatók munkájának az eredményeként születtek meg, hanem olyan szervek — a megyei tanácsok — kezdeményezésére és támogatásával, amelyeknek távolról sem elsődleges feladatuk a tudományos kutatómunka végzése vagy végeztetése.” Zala és Somogy megye példája azt bizonyítja, hogy a két megyében helyesen értelmezték és ismerték fel a szocialista államigazgatás kulturális kötelezettségeit. A Nyelvtudományi Intézet is feladatának és kötelességének érzi, hogy a maga lehetőségei szerint minden szakmai segítséget megadjon a földrajzinév-gyűjtéshez, ezért az intézet vezetősége a jövőben is támogatja az ilyen jellegű kéréssel hozzá forduló megyéket és államigazgatási szerveket.

2. Elsősorban az előkészületben levő további kötetek (Tolna, Vas, Baranya, Győr-Sopron megye földrajzi neveinek) kiadása szempontjából volt jelentős az a baráti beszélgetés és vita, amely másnap, április 25-én folytatódott a Hazafias Népfront Országos Tanácsának székházában a gyűjtés és közzététel tudományos kérdéseiről. Nem kis gondot jelent a szerkesztők és közlétevők számára a jelenlegi névanyag és a történeti földrajzinevek egyeztetése, illetve annak a kérdésnek az eldöntése, hogy történeti anyagot milyen mennyiségben vegyenek fel a névtárakba. A kiadott kötetek terjedelme sajnos már így is elég nagy — Somogy megye 1174 oldalon jelent meg —, ezért az a vélemény alakult ki a tanácskozáson, hogy az eddigi meglehetősen szerény mértékben válogatott XIX. századi névanyagon kívül a soron következő kiadványok sem bírnak el további bővítést. Szóba került a földrajzi nevekhez kapcsolódó mondanék összegyűjtésének a szükségessége is. Célserű lenne külön kötetben közzétenni őket. Várkonyi Imre és Király Lajos ígéretet tett arra, hogy Somogyban hozzákezdjenek a magnetofonos gyűjtéshez és ily módon néhány éven belül meglehetősen gazdag mondagyűjteményt tudnának összeállítani. Talán a legnagyobb vitát a nemzetiségi területek földrajzi neveinek írásmódja váltotta ki. A szerb, horvát, német stb. lakosság által használt nevek hangalakját ugyanis a magyar dialektológiai hangjelölés betűivel és mellékjeleivel nem lehet a kiejtésnek megfelelő módon írásban rögzíteni, ezért a közeljövőben egy germanista és szlavista szakértőkből álló bizottság határozza meg a nemzetiségi nevek lejegyzésének módját.

3. Befejezésül engedje meg az olvasó, hogy az ismertetett munkákkal és a tanácskozással kapcsolatban a beszámoló írója is elmondja néhány gondolatát a honismereti mozgalom és a tudományos kutatómunka összefüggéseiről, a kölcsönös együttműködés szükségességéről és hasznáról.

Napjaink tudományos életének egyik jellemző sajátossága az, hogy még az egzakt szaktudományok sem zárkoznak el saját, megközelíthetetlen fellegvárakba, hanem keresik a kapcsolatot az élet különböző területeivel, ösztönzést és segítséget igényelnek belső problémáik megoldásához. Ilyen tudományterület a néprajz és a nyelvtudomány is. Mindkettőnek fontos feladata a pusztulóban lévő népi értékek összegyűjtése és megmentése, a múlt tárgyi emlékeinek és kulturális örökségének megőrzése az utókor számára. Ennek a nagy és sürgős feladatnak az elvégzéséhez azonban nem elegendő a hivatásos kutatógárda tevékenysége, szükség van a helyszínen élő önkéntes gyűjtők közreműködésére is, akik a szakemberek irányításával eredményesen járulhatnak hozzá tudományos forrásmunkák megjelentetéséhez.

Másik oldalról viszont közismert a honismereti mozgalom irányítóinak az a törekvése is, hogy szeretnék minél gazdagabb tartalommal megtölteni az ifjúság és a felnőtt lakosság szülőföld iránti érdeklődését. E kétoldalú törekvés szerencsés találkozásának példamutató megnyilvánulásai az ország különböző megyéiben jelenleg is folyó földrajzinév-gyűjtések. Bármelyik helyismerettel rendelkező pedagógus, diák vagy parasztember előnyben van a falut nem ismerő kutatóval szemben, mert többek között ismeri a felgyűjtendő anyagot, hallotta a nevekhez kapcsolódó mondanakat, történeteket, esetleg meg tudja magyarázni egy-egy név keletkezésének az okát is. A kutató viszont tudja, hogy mit kell gyűjteni, hogyan kell az anyagot feljegyezni, rendszerezni és csoportosítani. Megfelelő előkészítés, szakmai irányítás és ellenőrzés esetén az önkéntes munkatárs néha még jobb gyűjtést végezhet, mint a faluba csak egy-két napra érkező hivatásos kutató.

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy igen sok középiskolás szakköri tag, egyetemista, főiskolai hallgató, pedagógus, mérnök számára jelentett komoly élményt a földrajzi nevek helyszíni összegyűjtésével járó néhány napos elfoglaltság. Sokan éppen utána fogtak hozzá másfajta tudományos kutatáshoz, érdeklődési körük kitágult és a honismereti mozgalomnak is értékes munkatársai lettek. Reméljük, hogy a jövőben még több lesz azoknak a száma, akik az ország különböző városaiban és falvaiban nemcsak lelkesednek a jó ügyért, hanem a szakmai tapasztalatok birtokában színvonalas munkával járulnak hozzá mind a honismereti, mind a tudományos feladatok megoldásához.

Balogh Lajos